

İran ve Türkiye Yedinci Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Demokrasi Kavramına Dayalı Olarak İncelenmesi

Kemal KAYA¹

Öz: Bu çalışmada İran ve Türkiye yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında demokrasi ile ilgili kavramlara yer verilme düzeyleri incelenmiştir. Araştırma kapsamında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile alan yazın ve uzman önerileri doğrultusunda demokrasi ile ilgili on bileşen üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Her iki ülke Milli Eğitim Bakanlıkları tarafından 2020 yılından itibaren beş yıl süreyle okullarda ders kitabı olarak okutulan kitaplar arasında yer alan 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitapları doküman analizi yöntemiyle betimsel analiz yapılarak incelenmiştir. Okuma metinleri ve etkinlikler hariç kitaplarda demokrasi ile ilgili kavramların sayısı belirlenmiş ve yüzdesi hesaplanmıştır. Araştırma neticesinde genel olarak İran ve Türkiye yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında demokrasi ile doğrudan ilgili bazı kavramlara çok yer verildiği, ancak bunlarla ilgili bazı alt ve yan kavramlara yeterli düzeyde yer verilmediği görülmektedir. İran yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında demokrasi ile ilgili temel kavramlardan biri olan “seçme ve karar verme” bileşenine hiç yer verilmediği görülmektedir. Demokrasi kavramı ve bileşenlerine yer verilme düzeyi açısından değerlendirildiğinde Türkiye yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabının (N=117, %66.42)’lik oranı ile İran yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer verilen (N=59, %33.48)’lik orandan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Demokrasi ve bileşenlerine Türkiye yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında, İran yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabından daha fazla yer yer verilmiş olması her iki ülkenin siyasi yapılarının bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: İran, Türkiye, sosyal bilgiler ders kitabı, demokrasi

Analysis of Iran and Türkiye Seventh Grade Social Studies Textbooks Based on The Concept of Democracy

Abstract: This study examined the extent to which concepts related to democracy are included in Iranian and Turkish seventh-grade social studies textbooks. Within the scope of the research, an evaluation was made on ten components related to democracy in line with the European Convention on Human Rights and the United Nations Universal Declaration of Human Rights, as well as literature and expert recommendations. The 7th-grade Social Studies textbooks, which are among the books taught as textbooks in schools for five years starting from 2020 by the Ministries of National Education of both countries, were examined by descriptive analysis using the document analysis method. The number of concepts related to democracy in the books, excluding reading texts and activities, was determined and their percentage was calculated. As a result of the research, it is generally seen that some concepts directly related to democracy are given a lot of space in Iranian and Turkish seventh-grade social studies textbooks, but some sub- and side concepts related to them are not given enough space. It is seen that the “choice and decision-making” component, which is one of the basic concepts related to democracy, is not included at all in the Iranian

Geliş tarihi/Received: 14.01.2025

Kabul Tarihi/Accepted: 21.06.2025

Makale Türü: **Araştırma Makalesi**

¹ Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, kemalkaya@yyu.edu.tr, 0000-0002-8797-5980

Atıf için (To cite): Kaya, K. (2025). İran ve Türkiye yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının demokrasi kavramına dayalı olarak incelenmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(2), 574-591. <https://doi.org/10.33711/yyuefd.1620145>

seventh-grade social studies textbook. When evaluated in terms of the level of inclusion of the concept of democracy and its components, it was determined that the rate of (N=117, 66.42%) in the Turkish seventh-grade social studies textbook was higher than the rate of (N=59, 33.48%) in the Iranian seventh-grade social studies textbook. The fact that democracy and its components were included more in the Turkish seventh-grade social studies textbook than in the Iranian seventh-grade social studies textbook can be evaluated as a reflection of the political structures of both countries.

Keywords: Iran, Türkiye, social studies textbook, democracy

Giriş

Bir gelişmişlik göstergesi olarak eğitim bireylerin ve toplumların hayatında önemli bir işleve sahiptir. Eğitim sistemlerinin başarısı, uygulanan eğitim programlarının belirlenen kalkınma hedefleri ile tutarlılığı, gelişmelere uyum sağlayacak ve gelişmeleri yönlendirecek bireylerin yetiştirilmesiyle mümkündür (Ünal, 2011). Bireyin günümüz dünyasının karmaşıklıklarını anlayabilecek düzeye erişmesi, gerekli beceri ve değerlerin kazandırılması, yerel, ulusal ve küresel düzeyde mevcut sorunlara karşı duyarlılık sahibi olması, vatandaşlık hak ve görevleri hakkında bilinçlendirilme sorumluluğu eğitim sisteminin önemli bir bileşeni olarak değerlendirilmektedir. Buradan hareketle günümüzde örgün eğitim sürecinin aktif, sorun çözen, sorumluluk sahibi ve demokratik ilkeler doğrultusunda toplumsal yaşamı kavramış bireyler yetiştirmesi öncelikli hedef olarak belirlenmiştir. Demokratik tutum ve değerlerin eğitim sürecinin tüm kademe ve etkinliklerinde mevcudiyeti önem arz etmekle birlikte derslerin içerikleri incelendiğinde adı geçen ilke ve değerlerin öğretimi ve bu konudaki tutum ve değerlerin geliştirilmesi konusunda sosyal bilgiler dersinin daha işlevsel bir boyuta sahip olduğu görülmektedir.

Herkes tarafından kabul görmüş ortak bir tanımı olmaması ile birlikte Sosyal Bilgiler kullanım amaçlı olarak farklı şekillerde tanımlanabilmektedir. Amerika Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi'nin tanımına göre, Sosyal Bilgiler, vatandaşlık yeterlilikleri kazandırmak için, sanat, edebiyat ve sosyal bilimlerin disiplinler arası bir yaklaşımla birleştirilmesinden oluşan çalışma alanıdır. Bir okul programı olarak sosyal bilgiler, sosyal bilimler, matematik ve doğa bilimlerinden uygun ve ilgili içeriklerin alınarak sistematik ve eşgüdümlü bir çalışma alanı oluşturulmasını hedeflemektedir. Sosyal bilgiler dersi, karşılıklı olarak birbirine bağımlı bir dünyada, kültürel farklılıkları olan demokratik bir toplumun vatandaşları olarak kamu yararına bilgiye dayalı, mantıklı kararlar verebilme yeteneği geliştirmek için genç insanlara yardımcı olmayı hedeflemektedir (Safran, 2008).

ABD'de eğitim derneğine bağlı bir komisyon sosyal bilgileri "Konusu doğrudan doğruya insan toplumunun örgütüne, onun gelişmesine ve bu toplumsal birliklerin bir organı olması dolayısıyla da insana dair olan malumat olarak" tanımlamaktadır (Maffat, 1957, 18; Akt. Koçyiğit, 2002). Türkiye'de sosyal bilgiler, öğrenme alanlarında tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimler ile insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi konularının bütünleştirilmiş olarak verildiği bir ders olarak tanımlanmaktadır (MEB, 2023).

Sosyal Bilgiler Dersi ve Demokrasi

Bir bilim disiplini olmaktan ziyade kompoze bir öğretim programı olan sosyal bilgiler, birçok disiplini içinde barındıran mihrap bir ders niteliğinde olup (Köksal, 2016; Öner, 2016) günümüzde dünyanın pek çok ülkede ilk ve orta öğretim düzeyinde temel bir ders olarak müfredatta yer almaktadır. Etkin ve üretken bireyler yetiştirmek, öğrencilerin insani ilişkilerini ve vatandaşlık

yeterliklerini geliştirmek amacıyla sosyal bilimlere kaynaştıran bir ders olarak sosyal bilgiler, öğrencilerin dünyayı anlamalarını ve gerekli becerileri kazanmalarını hedeflemektedir. İnsanı merkeze alan bir ders olarak sosyal bilgiler, bireylerin ulusal ve küresel vatandaşlık yeterliliklerini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Disiplinler arası bir ders olan sosyal bilgiler, günümüzün karmaşık dünyasında yeterli bilgiye sahip, beceri ve değer bakımından donanımlı, doğru kararlar vererek sorunları çözüme kavuşturabilen, eleştirel, sorgulayıcı ve bilimsel düşünceye sahip aktif vatandaşlar yetiştirme potansiyeli taşımaktadır (MEB, 2023).

Bir kurum, örgüt veya devlet içinde eşit bir şekilde güce sahip olan tüm üyelerin katılımıyla karar alma sürecini ifade eden bir siyasi sistem olarak tanımlanan demokrasi (OED, 2024) yüzlerce yıllık süreçte farklı anlamlarda değerlendirilmiş ve farklı uygulamalara sahne olmuştur. Günümüzde insan haklarına dayalı iyi bir yaşam için de hayati bir önemiyet arz etmektedir. Demokrasi kelimesi Yunanca kökenli olup "demos" ve "kratos" kelimelerinden oluşan 'demokratia' terimi siyaset biliminde, temelde kralların ve soyluların yerine halkın yönetimde egemen olduğu bir siyasal sistem anlamında kullanılmaktadır (Giddens, 2012; Langerman, 2005). Her iki terimin de birden fazla anlamda kullanımı söz konusudur. "Demos", eşkıyalar ve haydutlar, "halk kitleleri" veya "aşağı tabakalar" anlamında kullanılabildiği gibi poliste veya şehir devletinde yaşayan tüm vatandaşlar anlamında da kullanılmaktadır. "Kratos" ise "güç" ve "yasa" anlamına gelmektedir.

Sosyal bilimlerde en çok işlenen kavramlardan biri olmakla beraber modern dünyada demokrasinin kendisini açıktan göstermesi nadirattan olduğu için bir rejimin demokratik olup olmadığı konusunda bir karar vermek zordur. Çünkü resmi ve görünür olmadan da iktidara sahip olan grup veya kişileri tahmin etmek mümkün görünmektedir. Bu nedenle, kontrolün halkın veya halkın temsilcilerinin elinde olduğu görünen bir demokraside, gerçek güç dağılımı tamamen demokratik olmayabilir. Ya da tam tersi, monarşinin veya aristokrasinin yönettiği bir siyasal sistemde, gerçek gücün halkın elinde olduğu ve halkın kendi iradesiyle kendisini yönettiği demokratik bazı özellikler taşıyabilir. Yani bir rejim şekli olarak demokratik olmasa da demokratik bazı özellikler taşıyabilir. Aynı şekilde şekli olarak demokratik özellikler taşıyan bir rejim de bu yönetim tarzının özelliklerini haiz olmayabilir (Dunn, 2008). Demokrasiyi oluşturan kelimelerdeki bu belirsizlikler, demokrasi kavramı ile gerçekliği konusunda geçmişten bu yana var olan farklı tanımlamalarla demokrasinin tarihsel süreçteki anlamı ve uygulamaları açısından özel bir öneme sahiptir.

Bugüne kadar demokrasinin kapsamlı ve herkesin üzerinde uzlaştığı ortak bir tanımı olmayıp, felsefi, sosyal, politik ve ideolojik kökenleri ile kullanım amaçlarına dayalı olarak yapılan farklı tanımlamalar söz konusudur. Bu nedenle akademik camiada demokrasiyi tanımlama biçimleri ve teorilerinin yelpazesi oldukça geniştir. Siyaset ve toplum felsefesi açısından demokrasi iki kategoride değerlendirilmektedir. Demokrasi, birinci görüşte bir amaç veya ideal, ikinci görüşte ise bir yöntem olarak değerlendirilebilir. Bu çalışmada demokrasi kavramı amaç veya ideal yerine bir yöntem anlamında ele alınmıştır. Aslında bir yöntem olarak demokrasi, toplum yönetimindeki hataları azaltmayı, insanların katılımını artırmayı ve bireylerin siyasi karar almadaki bireysel rolünü azaltmayı amaçlamaktadır (Sabine, 1969).

Günümüz dünyasında uygulanabilirlik ve daha iyi anlaşılması noktasında demokrasi türlerinin üç farklı model çerçevesinde sınıflandırmaya tabi tutulduğu görülmektedir. Yapılan bu modelleme çalışmalarına göre 1 -Liberal Demokrasi, 2 -Toplulukçu Demokrasi, 3 -İstisari Demokrasi olmak üzere üç kategori başlığında değerlendirilmektedir. Bahsedilen kategori ve

modellerin varlığı çeşitli demokrasi türleri arasında temel farklılıkların bulunduğunu ve bu farklılıkların çoğunun, her birinin vatandaşlara verdiği temsil ve yetki miktarından kaynaklandığını göstermektedir (Giddens, 2012).

Demokrasi türlerinin farklılığının yanı sıra bu demokrasi türlerinin her birinin farklı temelleri ve ilkeleri olabilir. Örneğin liberal demokrasi teorisindeki temel kavramlar özerklik, bireysel özgürlük, eşitlik, meşruiyet, çoğulculuk ve tarafsızlıktır. Bu arada toplulukların temel kavramları ise hükümet, toplum, uyum ve bütünleşme, eşitlik, ahlaki erdemlerden oluşmaktadır. Adı geçen iki kuramsal yaklaşımın unsurlarının yaratıcı yorumlardan hareketle oluşturulduğu ifade edilebilir. Herhangi bir kavramın temel ilkelerini veya varsayımlarını belirlemek, o kavramın doğasını, boyutlarını veya bileşenlerini açıklığa kavuşturmaya yardımcı olabilir. Bilindiği gibi demokrasi bir takım temel ilkelere dayalı olarak mevcudiyet arz etmektedir. Bir yaşama sanatı olarak demokrasi, diğer insanlara saygılı olmayı, onlarla iş birliği yapmak suretiyle bireysel hedeflere ulaşmanın ve toplumsal refahın sağlanmasının önemli bir anahtarı konumundadır. Bu nedenle insanların kendilerini ilgilendiren konularda akılcı bir yöntem kullanarak doğru karar verebilme yetisine sahip olduklarını kabul etmek gerekir. Bunun neticesinde ortaya çıkan doğrudan veya dolaylı olarak etkisi olan kararlara uyma sorumluluğunu da beraberinde getirdiği kabul edilmelidir. Kuhn, akıllı ve toplumu demokrasinin iki temel unsuru olarak kabul etmektedir. Toplumun ve toplumsal ilişkilerin varlığı olmadan demokrasinin bir anlam ifade etmediğini belirterek, rasyonel davranmak ve gündelik yaşamda bireylerin toplumsal ilişkilere katılma ve eşit olma yeteneğine ve zekâsına olan güveni de ifade ettiğini söylemektedir (Kuhn, 1994).

Demokrasi kavramının genişliği ve çeşitliliği dikkate alındığında, demokratik eğitimin bileşenlerini sayma konusunda kesin kriterler belirlemeden demokrasinin teorik temellerini incelemek oldukça zor görünmektedir. Her toplumun kendine has özelliklerine göre kavranıp yaşanan bir demokrasi anlayışı olmakla beraber demokratik toplumun ortak özellikleri vardır. Siyasetten başlayan bir demokratikleşme modeli kısa sürede meyve vermesine rağmen, aynı hızla otoriterleşmeye dönüşebilme riskini taşımaktadır. Demokrasi, bir düşünme ve yaşam biçimine evrildiğinde anlamlı sonuçlar üretebilir. Öncelikle demokratikleşme siyasetten başlıyorsa o topluma uygun bir model olmayabilir. Toplumun kendi dinamiklerinden kaynaklanan bir yönetim biçimi olmadığından halkın kültürüyle ve geleneksel değerleriyle uyum sağlamadığında, demokrasi topluma yukarıdan dayatılan bir tarz olarak algılanma riski ile karşılaşabilir. Toplumun demokrasiye aşinalık kazanması, kuruluşuna ve devamlılığına katkı sağlaması ancak demokrasi eğitimi ile mümkündür. Diğer bir risk alanı ise aydınların demokrasiyi sadece siyasi düzeyde bir olgu olarak değerlendirmelerinden kaynaklı maliyet ve birbirini takip eden başarısızlıklar, krizleri ve toplumsal bölünmeleri beraberinde getirmesidir (Miller-Williams, 2012). Buradan hareketle demokrasinin her duruma ve topluma genellenebilecek evrensel bir versiyonu bulunmadığından demokratik eğitim ideallerinin belirlenmesinde toplumun ihtiyaçları, sosyal, ekonomik, kültürel, dini özellik ve ihtiyaçları da belirleyici olabilmektedir.

Eğitim ve sosyal bilimlerde önemli tartışmalarından biri olan vatandaşlık eğitimini de bu çerçevede ele almak gerekmektedir. Demokratik bir hayatın oluşabilmesi için bireylerin eğitime önem verilmesi gerekmektedir. İnsanlardan bağımsız kurumlara dayanmayan demokratik bir toplumun sürekliliği ancak bireylerin aktif katılımı ile mümkün olabilir.

Bireyin ihtiyaçları bağlamında ortaya çıkmış olan toplumsal yaşamın süreklilik kazanmasında demokrasi, insan hakları, vatandaşlık ve eğitim kavramları oldukça önem arz etmektedir. Toplumsal yaşamın bir gereği olarak hoşgörü, paylaşımcı ve saygı duyma gibi

değerlere sahip olma ve bunları yeni nesillere aktarmada eğitim temel faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Birbiriyle ilişkili olan bu kavramların doğru konumlandırılması toplumsal hayatı olumlu yönde etkilemektedir. Demokratik bir toplumun inşasında, bu değerlerin yeni nesillere aktarılmasında ve bunların bir yaşam tarzına dönüşebilmesi ancak aileden başlayıp örgün olarak devam eden eğitim sürecinin sağlıklı bir şekilde işleyişi ile mümkündür. Bilişsel ve davranışsal gelişimi sağlayan bir süreç olarak tanımlanan eğitim, demokratik bir toplum oluşturabilmenin de önemli bir bileşeni olarak kabul edilmektedir.

Demokrasi bir politik yapı veya yönetim yapısından daha fazla anlam ifade eden bir kavram olup bir yaşam ve düşünce biçimi olarak ortak deneyimleme ve birlikte yaşama sanatı olarak değerlendirilmelidir. Demokrasinin işleyebilmesi için sadece siyasal çerçeveye sınırlı yönetim sisteminin demokratik olması yetmez, onun varlığını sürdürüp katkı sağlayacak insanların demokrasinin gerektirdiği bilgi, değer, tutum ve becerilerle donatılmış olması gerekir. Demokratik bir toplumun inşası, sahip olduğu bilgi, beceri, değer ve tutumları eleştirel bir bakış açısıyla gözden geçiren, kararlarına bu eleştirel düşünme süzgecinden geçen doğru bilgilere dayalı olarak akıl yürütme sonucunda ulaşan, katılımcı, aktif, özgür ve sorumluluk sahibi bireylerle gerçekleşebilir. Demokrasinin bir yaşam biçimi olarak algılanabilmesi için toplumdaki kültürel dönüşümün de bu çerçevede bir kazanım edinmesi gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında okullar, öğrencilere demokratik kültürün gerektirdiği bilgiye dayalı, değer temelli aktif vatandaşlık becerilerinin kazanıldığı bir ortam olarak değerlendirilebilir (MEB, 2013).

Kavramların öğretiminde yazılı ve görsel materyallerin önemli bir kaynak olduğu herkes tarafından bilinmektedir. Ders kitapları, ülkelerin eğitimin müfredatına uygun olarak hazırlanan ve her öğrencinin sahip olabildiği yazılı ve görsel materyallerden birisidir. Sosyal bilgiler dersinin tarihsel süreç içerisindeki rolüne baktığımızda demokrasi kavramının eğitimi, bireylerin demokrasiyi bir bilinç ve yaşam biçimi olarak benimseyen etkin vatandaşlık bilinci kazanmaları konusunda önemli bir işleve sahip olduğu görülmektedir. Sosyal bilgiler ders kitaplarının İran ve Türkiye eğitim sistemlerinde öğretim için ana materyal olması, öğretme-öğrenme etkinliklerinin büyük bir kısmının resmi ders kitaplarında geliştirilen konu ve kavramlardan müteşekkil olması gibi bir sonuç ortaya koymaktadır. Bu nedenle sosyal bilgiler ders kitaplarında demokrasi ve bileşenlerine yer verilmesi önem arz etmektedir. Her iki ülkede mevcut sosyal bilgiler kitapları, disiplinler arası yapısı ve diğer ders kitaplarına göre özel yapısı nedeniyle demokrasi kavramının öğretimi için en iyi platform niteliği taşımaktadır. Sosyal bilgiler dersi yaşam becerileriyle yakından ilgili olan ve insanın farklı zamanlarda (geçmiş, bugün ve gelecek) çeşitli çevrelerle etkileşimini ve bu etkileşimin çeşitli yönlerini (siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel, çevresel) konu alan bir derstir. Genel yaklaşım olarak ideal vatandaş eğitimi temel ölçütlerden biri olarak belirlendiğinden sosyal bilgiler ders kitaplarının demokrasi gibi kavramları da içermesi gerekmektedir.

Gelişim psikolojisi açısından bakıldığında yaş dönemleri arasında ergenlik dönemi kendine has özellikleri nedeniyle kişilik gelişiminin en önemli aşamalarından biridir. Bu yaş dönemi bireyin toplumsallaşması ve toplumsal değerleri edinmesi açısından elverişli bir dönem olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle sosyal bilgiler dersi müfredatının ve ders kitaplarının bu meyanda hazırlanması, içerdiği kavramlara ve bunların nasıl sunulacağına özellikle dikkat edilmelidir. Sosyal bilgiler dersinin içerdiği konuların zenginliği dikkate alındığında toplumsal konulardan biri olan demokrasi kavramının anlaşılması için içeriğin bu bağlamda hazırlanmasına özellikle dikkat edilmesi gerekmektedir.

Çalışma kapsamında değerlendirilen ders kitapları İran (İran MEB, 1389) ve Türkiye (MEB, 2019) Milli Eğitim Bakanlığı tarafından resmi onaylı olup okullarda ders materyali olarak kullanılmaktadır. İran ve Türkiye sosyal bilgiler ders kitapları 2023-2024 eğitim-öğretim yılında okullarda ders materyali olarak okutulan kitaplardan oluşmaktadır. Her iki ders kitabı içerikleri itibarıyla değerlendirildiğinde; bunların öğrencilerin vatandaşlık hakkı konusunda bilinçlendirilmesi, gerekli beceri ve değerlerin kazandırılması, hem yerel, ulusal ve küresel düzeyde mevcut sorunları ele almak hem günümüz dünyasının karmaşıklıklarını anlayabilecek düzeye getirilmesi amaçlı işlevsel bir rol üstlendikleri ifade edilebilir. Bir yaşam biçim olarak demokrasi kavramı aynı zamanda bir eğitim meselesi olarak da değerlendirilmelidir. Her iki ülkenin eğitim sisteminin kitaba dayalı bir yapı arz etmesi, öğretme-öğrenme etkinliklerinin büyük bir kısmının resmi ders kitaplarında geliştirilen konu ve kavramlardan oluşması anlamına gelmektedir. Mevcut resmi kitaplar arasında sosyal bilgiler ders kitapları, disiplinler arası yapısı ve diğer ders kitaplarına göre özel yapısı nedeniyle demokrasi kavramının geliştirilmesi için en iyi platformu oluşturmaktadır. Sosyal bilgiler dersi yaşam becerileriyle yakından ilgili olan ve insanın farklı zamanlarda (geçmiş, bugün ve gelecek) çeşitli çevrelerle etkileşimini ve bu etkileşimin çeşitli yönlerini (siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel, çevresel) konu alan ve ideal vatandaş eğitimi yaklaşımını hedefleyen bir ders olarak demokrasi gibi kavramları da içermesi gerekmektedir. Yukarıda ifade edilenler ışığında sosyal bilgiler ders kitaplarının demokrasi ve bileşenlerine ne kadar yer verdiğinin tespit edilmesi önemli hale gelmektedir.

Araştırmada alan yazında konu ile ilgili çalışmalar, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950) ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde (1948) geçen demokrasiyle ilgili belirlenen on kavram belirlenmiş olup aşağıda kısaca açıklanmıştır.

Özgürlük: Demokratik bir yönetimde yasalar çerçevesinde bireylerin düşünce, ifade, örgütlenme vb. alanlarda hür olması demektir. Bireyin sahip olduğu özgürlüğün kapsamı başkalarının özgürlük alanının ihlaline yol açmayacak ölçüler dâhilindedir. Araştırma konusu edilen ders kitaplarında özgürlük kavramı din, düşünce ve ifade hürriyeti gibi alt bileşenlerini kapsayacak şekilde kullanılmıştır.

Eşitlik: Bütün insanların kanun önünde eşit olduğu ve her bireyin imkân ve yetenekleri doğrultusunda kendisini geliştirme konusunda eşit fırsata sahip olması demektir. Yani bireylerin, grupların ve insan sınıflarının birbirlerine üstünlüğü veya ayrıcalığının olmadığı bir durumdur.

Katılım ve işbirliği: İnsanların ortak hedeflere ulaşmak için birlikte gösterdiği ortak çaba anlamına gelir. Demokratik toplumlarda birey ve toplum birbirinden ayrı değerlendirilmediği için katılım ve işbirliği, bireysel hedeflere ulaşmanın ve toplumsal refahı sağlamanın yegâne yolu olarak görülmektedir.

Sorumluluk: Her bireyin, ailesi, arkadaşları, toplumu, çevresi ve ülkesi tarafından kendisine verilen herhangi bir işi veya faaliyeti veya yükümlülüğü, yetenek düzeyine göre, hiçbir zorlama olmaksızın yerine getirmeye kararlı olması anlamına gelir.

Hukuka uygunluk: Hukuk, toplumun bireyleri arasında birlik ve beraberliğin temelini sağlayan bir unsurdur. Birlikte yaşamanın gereği olarak kanunlar dairesinde hareket etmek, idari ve sosyal düzenlemelere uygun davranışlar sergileyerek vatandaşlık sorumluklarını yerine getirmek şeklinde değerlendirilmektedir.

Seçme ve karar verme: Her toplum ve kuruluşta, bir karardan etkilenen kişi ve grupların bir şekilde o kararın alınmasına müdahil olması gerekir. Seçme ve karar alınması gereken durumlarda

bireylerin bu süreçlere katılmaya hakları olduğunu ve bu süreçlerin bireylerin arzu ve ilgileriyle örtüşmesi ile sağlanabileceği anlamında değerlendirilebilir.

Vatandaşlık hak ve sorumlulukları: vatandaşlık hakkı, anayasal rejimlerde, o ülkede yaşayan insanların devlet tarafından yasalarda belirtilen haklardan yararlanabilmelerini sağlayan bir ayrıcalık olarak değerlendirilmektedir. Bireylerin birbirlerine, yaşadığı yere ve devlete karşı yasalarda belirtilen yükümlülükleri yerine getirmesi de sorumluluklar kategorisinde yer almaktadır.

Eleştirel düşünme: İnsanların inandıkları şeyleri temellendirmelerine ve doğruluğunu kontrol etmelerine yardımcı olan bir süreçtir. Eleştirel düşünme, eleştirel bir tutum sergileme ve eleştiriye kabul etme, ailenin ve toplumun kültürel faaliyetlerine eleştirel ve ileriye dönük bakma gibi durumları da içermektedir.

İnsan onuruna saygı: Cinsiyet, etnik aidiyet, mezhep, sınıf ve sosyal statüye bakılmaksızın tüm insanların saygıyı hak ettiği bilincine sahip olmak anlamına gelir.

Halk egemenliği: Demokrasilerde hükümetin meşruiyetinin kaynağı halkın kendisidir. Hükümetin uygulamalarından memnuniyet veya memnuniyetsizliğini ifade edebilme fırsatı sağlayan özel kanalların varlığı ve bireylerin bu vesileyle görüşlerini beyan edip yönetimi etkileme imkânına sahip olmaları bu çerçevede değerlendirilebilir. Yetkililerin halka karşı hesap verebilirliği ve yöneticilerin halk tarafından yapılan seçimlerle belirlenmesi bu kavramın tezahürleridir.

Türkiye’de konu ile ilgili ulaşılabilen alan yazın kapsamında; sosyal bilgiler öğretmenlerinin ortaokul sosyal bilgiler derslerinde demokrasi eğitimi hakkındaki görüşlerinin incelendiği (Göney, 2021); altıncı sınıf sosyal bilgiler ders kitabında “demokrasinin serüveni” ünitesinin değerlendirildiği (Ünal, 2011); ilköğretim öğrencilerinin demokrasi unsurları ile ilgili görüşlerinin incelendiği (Gürbüz ve Gündüz, 2011); ortaöğretim kurumlarında insan hakları eğitiminin tartışıldığı (Kepenekçi, 1999); ortaöğretim Türk edebiyatı ile dil ve anlatım ders kitaplarında insan hakları üzerine çalışıldığı (Kepenekçi ve Aslan, 2011); ilköğretimde demokrasi ve insan hakları eğitiminin ele alındığı (Gündoğdu, 2004); ilköğretim sosyal bilgiler öğretmenliği programında öğrenim gören öğretmen adaylarının insan hakları ve demokrasi dersinin işlenişine ilişkin görüşlerinin incelendiği (Dolanbay, 2011); insan hakları ve demokrasi kavramlarının ilköğretim sosyal bilgiler programındaki yerinin irdelendiği (Koçoğlu, 2008); ilköğretim dördüncü ve beşinci sınıf sosyal bilgiler dersinin insan hakları ve demokrasi eğitimindeki işlevselliğinin incelendiği (Aydeniz, 2010); demokratik değerlerin kazanımı sürecinde örtük programın yüksek ve düşük okul yaşam kalitesine sahip iki ilköğretim okulunda nitel bir çalışma ile incelendiği (Sarı, 2007); demokratik değerlerin eğitiminde yöntem ve zamanlamanın ele alındığı (Yeşil ve Aydın, 2007); ilköğretim altıncı sınıf sosyal bilgiler programında geçen kavramların kazanımı ve kalıcılığında kavram analizi yönteminin etkisinin incelendiği (Yükselir, 2006); altıncı ve yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarındaki “demokrasinin serüveni” ve “yaşayan demokrasi” ünitelerinde insan hakları ve demokrasi kavramının ele alındığı (Berkant ve Atmaca, 2013); ilköğretim altıncı sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan demokrasi ve insan haklarına ilişkin sözlü ve sözsüz iletilerin öğretmen görüşlerine göre incelendiği (Günel, 2009)ve çalışmaların bulunduğu belirlenmiştir.

İran’da konu ile ilgili ulaşılabilen alan yazın kapsamında; sosyal bilgiler dersinde vatandaşlık eğitimi kavramlarının öğretmenlerin bakış açısından incelendiği (Hashemi, 1389); İlköğretim ders kitaplarında vatandaşlık eğitimi incelediği (Subhani vd., 1397); ilkokulda hukuk

odaklı ve katılımcı vatandaş eğitimi incelediği (Mahmoudi, 1390); Ortaokul sosyal bilgiler dersinde hukuk, ve başkalarının haklarına saygı, eleştiri, işbirliği, uyum bileşenleri açısından incelediği (Yar Ali vd., 1387); ilkokul dört ve beşinci sınıf ders kitaplarında demokrasi ve bileşenlerini incelediği (Derhah vd., 1391) çalışmaların bulunduğu belirlenmiştir.

Yazın alanda ulaşılan bu araştırmaların sonuçlarına göre ders kitaplarında demokrasi kavramının bileşenlerine dikkat edilme düzeyi ve eğitim-öğretim ilişkisi açısından gerektiği gibi hazırlanmadığı söylenebilir. Son dönemde siyasal ve toplumsal eğitimin önemli konularından biri haline gelen demokrasinin yeterli düzeyde vurgulanmadığı, ayrıca ders kitaplarının içeriğinde demokrasinin bileşenleri anlamlı bir şekilde dağılım göstermediği ifade edilebilir.

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu çalışmanın materyali, ders kitabı olduğu için içerik tercih edilmiştir. Belge analizi, araştırılan olgu veya olaylar hakkında bilgi içeren yazılı belgeleri ayrıntılı olarak tarama ve bu bilgilerden yeni bir bütünlük oluşturma sürecidir (Creswell, 2002). Belge analizi, diğer araştırma yöntemlerinin tamamlayıcısı olarak hizmet etmekle kalmaz, aynı zamanda bağımsız olarak da kullanılabilir (Wild, vd., 2009). Bu çalışmada incelenen ders kitabı, çalışma araştırma konusuna uygun olarak yazılı ve elektronik olarak incelendiği için belge analizinin doğasına uygun bulunmuştur (Seyidoğlu, 2016).

Veri Toplama Araçları

Çalışma verileri, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2020 yılından itibaren beş yıl süreyle okullarda ders kitabı olarak okutulan kitaplar arasında yer alan 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarından elde edilmiştir. 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarının dersinin amacı, demokratik bir toplumun inşası, sahip olduğu bilgi, beceri, değer ve tutumları eleştirel bir bakış açısıyla gözden geçiren, kararlarına bu eleştirel düşünme süzgecinden geçen doğru bilgilere dayalı olarak akıl yürütme sonucunda ulaşan, katılımcı, aktif, özgür ve sorumluluk sahibi bireyler yetiştirmektir (MEB, 2023).

Araştırmada alan yazında konu ile ilgili çalışmalar, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950) ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde (1948) geçen demokrasiyle ilgili belirlenen on kavram ölçüt olarak kabul edilerek ders kitaplarında bu kavramlara ne kadar yer verildiğini frekans ve yüzde olarak belirleyecek karşılaştırmalı bir veri toplama formu kullanılmıştır.

Verilerin Analizi

Doküman niteliği taşıyan İran ve Türkiye 2023-2024 eğitim-öğretim döneminde okutulan yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitapları veri kaynağı olarak önceden belirlenen temalara göre analize tabi tutulmuştur. Araştırmada alan yazında konu ile ilgili çalışmalar, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950) ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde (1948) geçen demokrasiyle ilgili belirlenen on kavram ölçüt alınarak analiz gerçekleştirilmiştir. Belirlenen kodlar bir çıkarım gerektirmeyen veya sınırlı çıkarım gerektiren kodlar niteliğinde olup ve araştırmacının “verileri hissetmesini” sağlamak adına önemlidir (Punch, 2005; Wimmer ve Dominick, 2000).

Araştırmada alan yazında konu ile ilgili çalışmalar, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950) ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde (1948) geçen demokrasiyle ilgili kavramlar tespit edilmiştir. Bu kavramlardan demokrasiyle ilgili olanlar uzman görüşü alınarak 10 kavrama indirgenmiştir. Ölçüt kavramların bu kaynaklardan seçilmesi ile kodların ve verilerin geçerlik ve güvenilirliği sağlanmaya çalışılmıştır. Her iki ders kitabında ölçüt kavrama uygun olduğu belirlenen kavramlar forma kaydedilmiştir. Akabinde forma kaydedilen kavramların frekansları belirlenerek her bir kavramın toplam kavramlar içindeki yüzdesi hesaplanarak yorumlanmıştır. Her iki ders kitabında yer alan etkinlikler ve okuma metinleri analize dâhil edilmemiştir.

Bulgular

İran ve Türkiye sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan demokrasi kavramı ile ilgili alt bileşenler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1

İran ve Türkiye yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında demokrasi bileşeni kavramlar ve alt bileşenleri

Kod	İran ders kitabında alt bileşenleri	Türkiye ders kitabında alt bileşenleri
Özgürlük	-Düşünce özgürlüğü -Özgürlük hakkı	-Düşünce özgürlüğü -Basın özgürlüğü -Din ve inanç özgürlüğü -Dil özgürlüğü -Basın-yayın özgürlüğü -Düşünceyi açıklama özgürlüğü -Seçme özgürlüğü -Yerleşme ve seyahat özgürlüğü
Eşitlik	- Kanun önünde eşitlik -Eşitsizlikten yakınmak -İnsanların eşitliği	-Kanun önünde eşitlik -Adalet -Azınlıkların eşitliği -Toplumsal eşitlik -Kadın erkek eşitliği -Eğitimde fırsat eşitliği -İnsanların eşitliği
Katılım ve işbirliği	-Yardımlaşma -Çevreyi korumada etkin olma -Kurumlarla işbirliği yapma	-Yardımlaşma -Birlikte hareket etme -Dayanışma -Paylaşma -Yönetime katılma -İşbirliği yapma
	-Sorumluluklarını yerine getirmek -Ev işlerine yardımcı olma sorumluluğu	-Sorumluluklarını yerine getirmek -Çevreye karşı sorumluluk

Sorumluluk	-Okul kurallarına uyma -Topluma karşı sorumluluk -Çevreye karşı sorumluluk -Doğaya karşı sorumluluk	
Hukuka uygunluk	-Özgürlüğün hukuki çerçevesi -Kanun koyma -Tüketici hukuku	-Özgürlüğün hukuki çerçevesi -Hukukun üstünlüğü -Hukuka uygunluk -Kanuni güvence -Anayasal yönetim
Seçme ve karar verme		-Düzenli seçimler -Adil seçimler -Kadınların seçme ve seçilmesi -Siyasi parti
Vatandaşlık hakları ve görevleri	-Vatandaşlık hakları -Eğitim hakkı -Kimlik hakkı Temiz çevre hakkı -Sağlık hakkı -Güvenlik hakkı -Sosyal güvenlik hakkı -Sosyal devlet hakkı	-Vatandaşlık hakları -Hak ve özgürlüklerin dokunulmazlığı -Barınma hakkı -Mülkiyet hakkı
Eleştirel düşünme	-Eleştirel bakış -Öngörü	-Sorgulama -Çok boyutlu düşünme
İnsan onuruna saygı	-Ayrımcılığın reddi	-Ayrımcılığın reddi -İnsana saygı -Namusun korunması -Farklılıklara saygı
Halk egemenliği	-Halk egemenliği	-Halk egemenliği -Meclis egemenliği

Tablo 1 de görüldüğü gibi İran ve Türkiye sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan demokrasi kavramı ile ilgili alt bileşenlerin farklılık arz ettiği görülmektedir. İran sosyal bilgiler ders kitaplarında “sorumluluk” ve “Vatandaşlık hakları ve görevleri” ile ilgili alt bileşenlerin Türkiye sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan alt bileşenlere göre daha fazla olduğu görülmektedir. Türkiye sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan “Özgürlük”, “Eşitlik”, “Katılım ve işbirliği”, “Hukuka uygunluk”, “Seçme ve karar verme”, “Eleştirel düşünme”, “İnsan onuruna saygı” ve “Halk egemenliği” kavramları ile ilgili alt bileşenlerin İran sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan alt bileşenlere göre daha fazla olduğu görülmektedir. Türkiye sosyal bilgiler ders kitaplarının demokrasi kavramı ile ilgili içerikleri daha kapsamlı bir çerçeve sunduğu şeklinde değerlendirilebilir.

Tablo 2

İran ve Türkiye yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında demokrasiyle ilgili kavramlara yer verilmesine yönelik bulgular

Kavramlar	İran		Türkiye		Toplam		İran-Türkiye	
	N	%	N	%	N	%		%
Özgürlük	2	3.38	28	23.93	30	17.04	1.13	15.90
Eşitlik	9	15.25	26	22.22	35	19.88	5.11	14.77
Katılım ve işbirliği	8	13.55	9	7.69	17	9.65	4.54	5.11
Sorumluluk	10	16.94	3	2.56	13	7.38	5.68	1.70
Hukuka uygunluk	8	13.55	15	12.82	23	13.06	4.54	8.52
Seçme ve karar verme	0	0	7	5.98	7	3.97	0	3.97
Vatandaşlık hakları ve görevleri	13	22.03	6	5.12	19	10.79	7.38	3.40
Eleştirel düşünme	5	8.47	2	1.70	7	3.97	2.84	1.13
İnsan onuruna saygı	1	1.69	12	10.25	13	7.38	0.56	6.81
Halk egemenliği	3	5.08	9	7.69	12	6.81	1.70	5.11
Toplam	59	100	117	100	176	100	33.48	66.42

Tablo 2’de görüldüğü üzere; İran ve Türkiye yedinci sınıf sosyal bilgiler dersi kitaplarında demokrasi ile ilgili kavramlara yer verme durumları incelendiğinde, İran yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında en çok “vatandaşlık hakları ve görevleri” (N=13, %22.03), “sorumluluk” (N=10, %16.94), “eşitlik” (N=9, %15.25), “katılım ve işbirliği” (N=8, %13.55) kavramlarına yer verildiği belirlenmiştir. En az yer verilen kavramların da “insan onuruna saygı” (N=1, %1.69), “özgürlük” (N=2, %3.38), “halk egemenliği” (N=3, %5.08) kavramlarının olduğu belirlenmiştir. “Seçme ve karar verme” kavramına ise hiç yer verilmediği görülmektedir.

Türkiye yedinci sınıf sosyal bilgiler dersi kitabında en çok “özgürlük” (N=28, %23.93), “eşitlik” (N=26, %22.22), “hukuka uygunluk” (N=15, %12.82) kavramlarına yer verildiği belirlenmiştir. En az yer verilen kavramların da sırasıyla “Eleştirel düşünme” (N=2, %1.70), “Sorumluluk” (N=3, %2.56), “vatandaşlık hakları ve görevleri” (N=6, %5.12) kavramlarının olduğu belirlenmiştir.

Her iki ders kitabını demokrasi ile ilgili kavramlara yakın oranda yer verilme açısından incelendiğinde, “Katılım ve işbirliği” İran yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında (N=8, %4.54), Türkiye yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında (N=17, %5.11) kavramının yakın oranlarda kullanıldığı belirlenmiştir.

Demokrasi ile ilgili kavram ve bileşenlerine yer verilme düzeyi açısından her iki ders kitabı karşılaştırıldığında İran sosyal bilgiler ders kitabında “sorumluluk” (%5.68), “Vatandaşlık hakları ve görevleri” (%7.38), “eleştirel düşünme” (%2.84) ile Türkiye yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer verilen oranlardan daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu kavramlara Türkiye yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer verilme oranları “sorumluluk” (%1.70), “Vatandaşlık hakları ve görevleri” (%3.40), “eleştirel düşünme” (%1.13) şeklindedir. Türkiye yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında “özgürlük” (%15.90), “eşitlik” (% 14.77), “hukuka uygunluk” (%8.52), “İnsan onuruna saygı” (%6.81) ile İran yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer verilen oranlardan daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu kavramların İran yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer verilme düzeyleri “özgürlük” (%1.13), “eşitlik” (% 5.11), “hukuka uygunluk” (%4.54), “İnsan onuruna saygı” (%1.70) şeklindedir. Demokrasi kavramı ve

bileşenlerine yer verilme düzeyi açısından değerlendirildiğinde Türkiye yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabının (N=117, %66.42)'lik oranı ile İran yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer verilen (N=59, %33.48)'lik orandan daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Araştırma sonucunda genel olarak İran ve Türkiye yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında demokrasi ile doğrudan ilgili bazı kavramlara daha çok yer verildiği, ancak bunlarla ilgili bazı alt ve yan kavramlara yeterli düzeyde yer verilmediği görülmektedir. İran yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında demokrasi ile ilgili temel kavramlardan biri olan “seçme ve karar verme” bileşenine hiç yer verilmediği görülmektedir. Demokrasi ve bileşenlerine Türkiye yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında, İran yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabından daha fazla yer verilmiş olması her iki ülkenin siyasi yapılarının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Hashemi (1389) İran’da ortaokul düzeyinde okutulan sosyal bilgiler ders kitaplarının içeriğini vatandaşlık eğitimi kavramlarının dağılımını öğretmenlerin bakış açısından incelediği araştırmada demokrasi ve bileşenlerinin dengeli bir dağılım göstermediği tespiti bu çalışmanın verileriyle uyumlu görülmektedir. Hashemi, sosyal bilgiler ders kitaplarının içerik olarak tekdüzelik arz ettiğini, demokrasi kavramıyla ilgili olarak eleştiri, işbirliği, hukuka uyma ve başkalarına saygı gibi bileşenlere yer verilmesiyle beraber öğretmenlerin bunlardan sadece işbirliği bileşeninin topluma küçük bir katkısı bulunduğu kanaatinde olduklarını belirtmektedir. Asadpour’un (1378’den aktaran Derhah vd, 1391) sosyal bilgiler kitaplarının demokrasi ve bileşenleri açısından yaptığı içerik analizinde elde ettiği sonuçlar, birinci ve ikinci sınıf ders kitaplarında demokrasi bileşenine çok az önem verildiğini, üçüncü sınıf ders kitaplarında ise durumun daha iyi olduğunu tespit etmiştir. Dört ve beşinci sınıf sosyal bilgiler kitaplarının çok iyi durumda olduğu sonucuna varmışlardır. Bu analizin sonuçları, demokrasinin bileşenlerinin dağılımında bir fark olmadığını, ancak bileşenlerin tüm içerikteki dağılımının önemli ölçüde dengesiz olduğu bulgusu bu çalışmanın bulgularıyla örtüşmektedir.

Kepenekçi (1999), okul müfredatında yer alan sosyal, kültürel ve tarihsel içerikli dersler olan edebiyat ve tarih kitaplarında bu konu ile ilgili ifadelerle yeterli düzeyde yer verilmediğini tespit etmiştir. Bu derslere ait programlarda çalışma konusu ile ilgili içeriklerin yer almamasını bunun bir nedeni olarak değerlendirmektedir. Aydeniz de (2010) ders kitaplarının demokrasi konularına yeterli düzeyde vermediğini belirterek kavramların soyutluktan kurtarılacak yapılandırıcı yaklaşım doğrultusunda dönüşüme ihtiyacı dile getirmektedir. (Hashemi,1389), ders kitaplarının demokrasi bileşenlerini içermesi açısından dengeli bir dağılım göstermediğini, bu bileşenlerden sadece “katılım ve işbirliği” boyutunun toplumsal bir katkı sağlayıcı nitelikte olduğunu belirtmektedir. Mahmoudi (1390) ise ders kitaplarının hukuk odaklı ve aktif vatandaş eğitimi konusunda “hukuka uygunluk” ile “katılım ve işbirliği” kavramlarının diğer kavramlara daha fazla yer aldığını belirlemiştir. (Berkant ve Atmaca, 2013) çalışmalarında, daha önceki programlar muvacehesinde yazılan ders kitaplarının demokrasi bileşenlerine yer verme konusunda ders kitapları arasında ve sınıflar arasında bir istikrar olmadığını belirlemişlerdir. Demokrasi ile doğrudan ilgili bazı kavramlara çok yer verilmesi, bunlarla ilgili bazı alt ve yan kavramlara yeterince ya da hiç yer verilmediği bulgusu bu çalışmanın sonucuyla uygunluk arz etmektedir.

İran ve Türkiye eğitim sistemlerinde ders kitaplarının merkezi bir konuma sahip olması nedeniyle eğitim süreci açısından oldukça önemli bir role sahiptir. Somut öğrenme döneminden soyut öğrenme devresine geçişte tekabül eden bu yaş dönemine denk gelen bu ders kitaplarının demokrasi gibi soyut kavramların öğretilmesi konusunda hassasiyetli bir hazırlık gerektirmektedir.

Öğrencilerin kişilik gelişimlerinin sağlıklı olmasını temin etmek, demokratik bir tutum geliştirmelerini sağlamak, aktif ve katılımcı bir birey olmaları eğitim öğretim süreciyle mümkündür. Bir düşünce ve yaşam biçimi olarak demokrasinin öğretilmesi; ders kitaplarının bu konuları yeterli ve dengeli bir şekilde içerecek tarzda hazırlanmış olması, ders içi ve okul dışı etkinliklerle zenginleştirilmesiyle mümkün olabilecektir. Eğitim ve öğretim süreci demokrasinin varlığı ve sürdürülmesi açısından hayati bir önem arz etmektedir. Hayatın her alanında olduğu gibi eğitimde de bir bütünlüğün sağlanması açısından demokrasi eğitimi okulun gündelik rutinine ve diğer derslerini de şamil olacak şekilde ele alınmalıdır. Sosyal bilgiler ders kitaplarının dışında diğer alanlardaki ders materyallerinin de demokratik değerlerin kazandırılmasında önemli bir payı olduğu unutulmamalıdır. Arslan ve arkadaşlarının (2019) İngilizce ders kitaplarının içerdiği değerler arasında demokrasi bilincine önem vermenin yer aldığını belirtmektedir. Kılınç ve Tunçbilek (2012), Türkçe ders kitaplarında demokratik değerlerin mevcudiyeti konusunda yaptıkları çalışmada önemli bulgulara ulaştıklarını ifade etmektedirler. Türkçe ders kitabındaki “Hak ve Özgürlükler” teması çerçevesinde yer alan etkinlikler kısmında dil becerisi ve metin çözümlemesinden ziyade demokrasi eğitime ağırlık verildiği tespitinde bulunmuşlardır. Sosyal bilgiler ders kitapları dışında diğer alanlardaki ders kitaplarında da demokrasi ve bileşenlerine yer verilmesi, demokrasi bilincinin kazandırılmasında oldukça önemli olduğu görülmektedir.

Öneriler

Bu çalışmanın neticesinde ileriye yönelik şu öneriler ileri sürülebilir;

- Belirtilen sonuçlar dikkate alındığında sosyal bilgiler dersinin ana amaçlarıyla tutarlı olacak şekilde demokrasi kavramı ve bileşenlerinin ders konularına uygun olarak daha fazla yer verilmesine, odağı vatandaşlık eğitimi olmayan dersler arasındaki bağlantının derecesinin de artırılması yoluna gidilebilir.
- Bu çalışmada İran ve Türkiye yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitapları karşılaştırmalı bir şekilde incelenmiştir. Diğer sınıf kademelerine ait sosyal bilgiler ders kitaplarında da karşılaştırmalı benzer çalışmalar yapılabilir.
- Başka ülkelerin sosyal bilgiler ders program ve kitapları da Türkiye ile karşılaştırmalı çalışmalara konu edilebilir.
- Ders kitabı yazarları ile öğretmenlerin ders kitaplarına yönelik düşünceleri karşılaştırmalı olarak çalışılabilir.
- Bir yaşam biçimi olarak demokrasinin eğitim sürecine dâhil edilmesi sadece sosyal bilgiler ders kitapları ile sınırlı olmamalıdır. Diğer ders kitaplarının da bu açıdan incelenmesi faydalı olacaktır.

Etik Kurul İzin Bilgisi: Bu çalışma doküman incelemesine dayalı bir çalışma olduğundan etik kurul onayı gerekmemektedir.

Yazar Çıkar Çatışması Bilgisi: Bu çalışmada çıkar çatışması yoktur ve finansman desteği alınmamıştır.

Yazar Katkısı: Bu çalışma tek yazarlı olduğundan bütün çalışma araştırmacı tarafından yürütülmüştür.

Kaynakça

- Arslan, H. İ., Keskin, S. C. & Önder, S. (2019). Ortaokul 6. sınıf İngilizce ders kitaplarında yer verilen değerler, *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 4(2): 355-371.
- Aydeniz, D. (2010). *İlköğretim 4.-5. Sınıf sosyal bilgiler dersinin insan hakları ve demokrasi eğitimiindeki işlevselliği*. [Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi] YÖK Tez Merkezi.
- Berkant, H. G. & Atmaca, Y. (2013). Altıncı ve yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının insan hakları ve demokrasi kavramları açısından incelenmesi, *Turkish Studies*, 8/12, 179-198, Ankara.
- Creswell, J. W. (2002). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Derhah, F., Mezidi, M. & Müfidi, F. (1391). Ber resî müellefeyi demokrasi der kitâbhâyi te'limâtı ictimai devrei ibtidai, *Mecelle-i ilmi pejuheşi bejûheşhâyi bernâme-i dersi*.
- Dolanbay, H. (2011). *İlköğretim sosyal bilgiler öğretmenliği programında öğrenim gören öğretmen adaylarının insan hakları ve demokrasi dersinin işlenişine ilişkin görüşleri*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Dunn, J. (2008). *Democracy*, Arch.europcociol., 3,487-491.
- Giddens. A. (2012). *Sosyoloji*, Kırmızı Yayınları.
- Göney, H. (2021). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin ortaokul sosyal bilgiler derslerinde demokrasi eğitimi hakkındaki görüşleri ve değerlendirilmesi*, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Günel, N. (2009). *İlköğretim altıncı sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan demokrasi ve insan haklarına ilişkin sözlü ve sözsüz iletilerin öğretmen görüşlerine göre incelenmesi*, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gündoğdu, K. (2004). *İlköğretimde demokrasi ve insan hakları eğitimi üzerine bir durum çalışması*. [Yayımlanmamış doktora tezi], Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Gürbüz, G. & Gündüz, S. (2011). İlköğretim okulu öğrencilerinin demokrasi unsurları ile ilgili görüşleri: (Bolu ili Gazipaşa ilköğretim okulu örneği). *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi* (Turan-Sam), 3(12), 17-30.
- Hashemi, S. (1389). Ber resi mizanı istifade ez mefahimi terbiyeti şehrewendi der muhtevayı kitabhâyi telimatı ictimai devrei rahnemayi ez didegahı debiran, *Rehberi ve müdüriyeti amuzeş*, 4 (1), 141-160.
- İran MEB (1389). *Mutâleat-ı İctima'î, Vezaret-i Amuzeş ve Prureş Sazıman-ı Pejuheş ve Bernamerîzî-İ Amuzeşî*, Tahran.
- Kepenekçi, Y. K. (1999). *Türkiye'de genel ortaöğretim kurumlarında insan hakları eğitimi*. [Yayımlanmamış doktora tezi], Ankara Üniversitesi.
- Kepenekçi, Y. K. & Aslan, C. (2011). Ortaöğretim Türk edebiyatı ile dil ve anlatım ders kitaplarında insan hakları üzerine bir çözümleme. *Turkish Studies*, 6(1), 483-502.

- Kılınç, A. & Tunçbilek, G. (2012). Türkçe ders kitaplarındaki “hak ve özgürlükler” temasının demokrasi eğitimi açısından incelenmesi, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9/17, s. 259-270.
- Koçoğlu, E. (2008). *İnsan hakları ve demokrasi kavramlarının ilköğretim sosyal bilgiler müfredatındaki yeri*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], Fırat Üniversitesi.
- Koçyiğit, Ş. (2002). *İlköğretim II. kademedeki sosyal bilgiler dersinin hedeflerine ulaşma derecesi (Şereflikoçhisar ilçesi örneği)*, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi], Niğde Üniversitesi.
- Köksal, H. (2016). İlköğretim sosyal bilgiler dersi öğretim programı. R. Turan ve T. Yıldırım (Edt.), *Sosyal bilgilerin temelleri* (ss. 30-55). Anı Yayıncılık.
- Kuhn, K. (1994). *Demokrasi*, Çeviren: Majidi Fariborz, Kharazmi.
- Langerman, S. (2005). *Democracy*, Geographical Dossier.
- Mahmoudi, M., (1390). Tahlili muhtevayı kitabhayı dersi telimatı ictimaiddevrei rahnumayı tahsili ez manzarı nevi ruygerdi amuzeşi şehrevendi, *Pejuheşi der bernamei rizi dersi*, 28-29 (8), 96-108.
- MEB (2013). *İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersi öğretim programı*. <https://mufredat.meb.gov.tr> > Dosyalar > 2018120... adresinden 2.01.2025 tarihinde erişilmiştir.
- MEB (2019). *Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders Kitabı*, Devlet Kitapları, İstanbul.
- MEB (2023). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı* (4, 5, 6 ve 7. sınıflar). <https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=1264> adresinden
- Miller, W., & Williams, HW. (2012). Democracy, World Policy Journal, 1-2.
- OED (2024). "Democracy, n". OED Online. Oxford University Press. Erişim tarihi: 19.12.2024.
- Öner, G. (2016). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin okul dışı tarih öğretimine ilişkin görüşlerinin incelenmesi. *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*, 4 (1), 89-121.
- Punch, K. F. (2005). *Sosyal araştırmalara giriş-Nitel ve nicel yaklaşımlar* (çev. D. Bayrak, H. Bader Arslan, Z. Akyüz). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Safran, M. (2008). Sosyal bilgiler öğretimine bakış. B. Tay ve A. Öcal (Ed.). *Özel öğretim yöntemleriyle sosyal bilgiler öğretimi*. (ss. 5-15). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Sarı, M. (2007). *Demokratik değerlerin kazanımı sürecinde örtük program: Düşük ve yüksek “okul yaşam kalitesi”ne sahip iki ilköğretim okulunda nitel bir çalışma*. [Yayımlanmamış doktora tezi], Çukurova Üniversitesi.
- Subhani, N.M., Necefi, H. & Caferi, H.R., (1397). Tahlili ciyagahımüellefehayı esasi-i amuzeşi şehrevendi der muhtevayı kitabhayı dersi mutaleati ictimai devrei ibtidai, *Pejuheşhayı amuzeş ve yadgiri*, 15 (1) 27, 67-78.
- Ünal, F. (2011). 6. sınıf sosyal bilgiler “demokrasinin serüveni” ünitesinin değerlendirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(22), 33-50.
- Sabine, G. (1969). *Siyasal Düşünceler Tarihi I*, Ankara, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.

- Seyidoğlu, H. (2016). Scientific research and writing manual. Güzem Can Publishing.
- Wild, P. J., McMahon, C., Darlington, M., Liu, S. & Culley, S. (2009). A diary study of information needs and document usage in the engineering domain. *Design Studies* 31(1), 46-73.
- Wimmer, R. D. & Dominick, J. R. (2000). *Mass media research: An introduction*. Belmont, Wadsworth Publishing Company.
- Yar Ali, C., Şevahi, A. & Ariza, F.A., (1387). Ber resi maharethayi irtibati ve ictimai der kitabahyi dersi telimatı ictimai devrei rahnümayi tahsili (tahlili muhteva), *Talim ve Terbiye*, 24 (1/93), 191-221.
- Yeşil, R. & Aydın, D. (2007). Demokratik değerlerin eğitiminde yöntem ve zamanlama. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 65-84.
- Yükselir, A. (2006). *İlköğretim altıncı sınıf sosyal bilgiler programında geçen kavramların kazanımı ve kalıcılığında kavram analizi yönteminin etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çukurova Üniversitesi.

Extended Summary

Introduction

The responsibility of the individual to reach a level to understand the complexities of today's world, to gain the necessary skills and values, to have sensitivity to local, national and global problems, and to raise awareness about citizenship rights and duties is considered as an important component of the education system. From this point of view, the primary goal of today's formal education process is to raise individuals who are active, problem-solving, responsible and have a grasp of social life in line with democratic principles. Although the presence of democratic attitudes and values at all levels and activities of the education process is important, when the contents of the courses are examined, it is seen that the social studies course has a more functional dimension in teaching the principles and values mentioned and developing attitudes and values in this regard.

Social studies, which is a composite curriculum rather than a science discipline, is a pivotal course that includes many disciplines (Köksal, 2016, Öner, 2016) and is included in the curriculum as a basic course at the primary and secondary education levels in many countries of the world today. As a course that integrates social sciences in order to raise effective and productive individuals and to develop students' human relations and citizenship competencies, social studies aims to help students understand the world and acquire the necessary skills. As a human-centered course, social studies aims to develop individuals' national and global citizenship competencies. As an interdisciplinary course, social studies has the potential to raise active citizens who have sufficient knowledge, are equipped with skills and values, can solve problems by making the right decisions, and have critical, questioning and scientific thinking in today's complex world (MEB, 2023).

Given the breadth and diversity of the concept of democracy, it is difficult to examine the theoretical foundations of democracy without establishing precise criteria for counting the components of democratic education. Although each society has its own understanding of democracy, there are common features of a democratic society. Although a democratization model that starts from politics bears fruit in a short time, it carries the risk of turning into authoritarianism

just as quickly. Democracy can produce meaningful results when it evolves into a way of thinking and living. First of all, if democratization starts from politics, it may not be a model suitable for that society. Since it is not a form of government that originates from society's own dynamics, democracy may be perceived as a style imposed on society from above when it does not harmonize with the culture and traditional values of the people. It is only through democracy education that society can become familiar with democracy and contribute to its establishment and continuity. Another area of risk is the cost of intellectuals considering democracy only as a political phenomenon, which can lead to successive failures, crises and social divisions (Miller-Williams, 2012).

It is well known that written and visual materials are an important source for teaching concepts. Textbooks are one of the written and visual materials that are prepared in accordance with the curriculum of education in countries and that every student can have. When we look at the role of the social studies course in the historical process, it is seen that it has an important function in the education of the concept of democracy and the acquisition of effective citizenship consciousness that adopts democracy as a consciousness and a way of life. The fact that social studies textbooks are the main material for teaching in the Iranian and Turkish education systems has the consequence that most of the teaching-learning activities consist of topics and concepts developed in the official textbooks. Therefore, it is important to include democracy and its components in social studies textbooks. The existing social studies textbooks in both countries provide the best platform for teaching the concept of democracy because of their interdisciplinary nature and unique design compared to other textbooks. As a general approach, social studies textbooks should include concepts such as democracy, as ideal citizen education is one of the main criteria.

Method

This study favored document analysis over textbook analysis. Document analysis is the process of scanning in detail written documents containing information about the phenomena or events under investigation and creating a new unity from this information (Creswell, 2002). Document analysis not only serves as a complement to other research methods but can also be used independently (Wild et al., 2009). The textbook analyzed in this study was found to be suitable for the nature of document analysis, as it was analyzed in written and electronic form in accordance with the research topic of the study (Seyidoğlu, 2016).

The study data were obtained from the 7th grade Social Studies textbooks, which are among the books that will be used as textbooks in schools for five years starting from 2020 by the Ministry of National Education. The purpose of 7th grade Social Studies textbooks is to raise participatory, active, free and responsible individuals who critically review the knowledge, skills, values and attitudes they have, reach their decisions based on reasoning based on accurate information that passes through this critical thinking filter, and build a democratic society (MEB, 2023).

In the study, ten concepts related to democracy in the literature, the European Convention on Human Rights (1950), and the United Nations Universal Declaration of Human Rights (1948) were accepted as criteria, and a comparative data collection form was used to determine the frequency and percentage of these concepts in the textbooks. The codes determined are in the nature of codes that do not require an inference or require limited inference and are important to enable the researcher to “feel the data” (Punch, 2005; Wimmer & Dominick, 2000).

Findings

In the research, the concepts related to democracy in the literature, the European Convention on Human Rights (1950), and the United Nations Universal Declaration of Human Rights (1948) were identified. Among these concepts, those related to democracy were reduced to 10 concepts by taking expert opinion. By selecting the criterion concepts from these sources, it was tried to ensure the validity and reliability of the codes and data. The concepts that were determined to be suitable for the criterion concept in both textbooks were recorded on the form. Next, we calculated and interpreted the frequencies of the concepts recorded on the form, as well as the percentage of each concept in total. Activities and reading texts in both textbooks were not included in the analysis.

Results and Discussion

As a result of the research, it is seen that Iranian and Turkish seventh-grade social studies textbooks give more space to some concepts directly related to democracy, but some sub-concepts and sub-concepts related to these concepts are not given enough space. In the Iranian seventh-grade social studies textbook, it is seen that one of the basic concepts related to democracy, “choosing and decision-making,” is not included at all. The fact that democracy and its components are included more in the Turkish seventh-grade social studies textbook than in the Iranian seventh-grade social studies textbook can be considered as a reflection of the political structures of both countries.